

M. CZERNIEWSKA

GOSPODARSTWA BIEDNIACKIE I GOSPODARSTWA CHŁOPÓW-PRACOWNIKÓW W NIEKTÓRYCH REJONACH POLSKI W 1952/1953 ROKU

Opracowanie dotyczy trzech różnych części Polski, a mianowicie rejonu południowo-wschodniego (obejmującego województwo rzeszowskie, część województwa krakowskiego i część kieleckiego), rejonu zachodniego (województwa zielonogórskie i wrocławskie) oraz podrejonu poznańsko-bydgoskiego. Do badań wybrano trzy odmienne części kraju w celu naświetlenia sytuacji gospodarstw obszarowo biedniackich znajdujących się w różnych warunkach. Rejon południowo-wschodni jest rejonem typowym dla gospodarstw małorolnych, podrejon poznańsko-bydgoski stanowi do pewnego stopnia przeciwstawność rejonu południowo-wschodniego, rejon zaś zachodni daje obraz gospodarstw obszarowo biedniackich na Ziemiach Odzyskanych.

Badania IER nad strukturą społeczną wsi polskiej ustaliły granice obszarowe przesilania się grup klasowych na wsi w poszczególnych rejonach kraju. Granice te przyjęliśmy i w naszym opracowaniu, ustalając dla terenów wyłączonych z badań nad strukturą społeczno-ekonomiczną wsi (Podhale, rejon przemysłowy) wartości najbardziej naszym zdaniem zbliżone (tabl. 1).

Zanim przejdziemy do pokazania na wynikach rachunkowości rolnej istotnych różnic pomiędzy wyodrębniającymi się z grupy obszarowo biedniackiej gospodarstwami chłopów-pracowników (tj. chłopów zatrudnionych stale poza gospodarstwem rolnym — w przemyśle, handlu, organach władz terenowych itp.) a resztą gospodarstw z tej grupy — postaramy się oszacować liczbę gospodarstw chłopów-pracowników w końcu 1954 roku dla całego kraju oraz w poszczególnych rejonach.

W tablicy 2 podajemy liczbę gospodarstw indywidualnych według spisu 1950 roku.

Spis 1950 roku podzielił gospodarstwa indywidualne na:

- a) będące głównym źródłem utrzymania gospodarującego i
- b) będące ubocznym źródłem utrzymania.

Gospodarstwa rolne jako uboczne źródło utrzymania występowały w grupie obszarowej do 5 ha, głównie zaś w grupie do 2 ha.

Odsetek gospodarstw będących ubocznym źródłem utrzymania ogólnie w kraju oraz w poszczególnych rejonach w 1950 roku przedstawia tablica 3.

Na podstawie danych zawartych w tablicy 3 ustaliliśmy za pomocą interpolacji odsetek gospodarstw obszarowo biedniackich, które były ubocznym źródłem utrzymania gospodarującego w 1950 roku. Wyniki podajemy w tablicy 4.

Od 1950 roku liczba gospodarstw indywidualnych zmniejszyła się dzięki powstawaniu spółdzielni produkcyjnych.

Liczbę gospodarstw, które w okresie od grudnia 1950 roku do 1 stycznia 1955 roku przystąpiły do spółdzielni produkcyjnych, podajemy w tablicy 5.

Tabl.1. Podział gospodarstw na grupy obszarowe

Rejony i podrejony	Granice nasilenia gospodarstw		
	biedniackich	średniackich	kułackich
	w ha		
Podrejon poznańsko-bydgoski ✓	4	4—14	14 i więcej
„ gdański ✓	5	5—20	20 „
Pas przejściowy zachodni ✓	4	4—12	12 „
Podrejon łódzki ✓	4	4—12	12 „
„ podlaski ✓	4	4—12	12 „
„ białostocki ✓	5	5—14	14 „
Pas przejściowy południowo-lubelski ✓	3	3—11	11 „
Rejon południowo-wschodni ✓	3	3—9	9 „
„ Podhale	3	3—12	12 „
„ przemysłowy	3	3—9	9 „
„ południowy	4	4—12	12 „
„ zachodni	4	4—12	12 „
„ północno-zachodni	5	5—14	14 „
„ północny	6	6—15	15 „

Tabl. 2 Liczba gospodarstw w tysiącach ^a
(miasto i wieś razem)

Rejony i podrejony	Ogółem	Grupy obszarowe		
		biedniacka	średniacka	kułacka
Polska	3 064,6	1 278,2	1 604,3	182,1
Podrejon poznańsko-bydgoski	286,9	105,0	142,5	39,4
„ gdański	30,2	11,1	15,7	3,4
Pas przejściowy zachodni	301,3	88,1	180,1	33,1
Podrejon łódzki	277,1	118,3	149,1	9,7
„ podlaski	219,0	76,5	127,2	15,3
„ białostocki	208,4	67,6	119,0	21,8
Pas przejściowy południowo-lubelski	240,4	80,7	152,3	7,4
Rejon południowo-wschodni	603,7	297,9	289,7	16,1
„ Podhale	131,9	69,3	60,2	2,4
„ przemysłowy	261,5	181,3	69,8	10,4
„ południowy	78,9	47,6	27,6	3,7
„ zachodni	234,0	85,1	142,3	6,6
„ północno-zachodni	106,9	30,3	69,9	6,7
„ północny	84,4	19,4	58,9	6,1

^a Według NSP. 1950. Po potrąceniu liczby gospodarstw powiatu warszawskiego i łódzkiego, m. Warszawy i Łodzi oraz działek do 0,2 ha.

Tabl. 3 **Odsetek gospodarstw rolnych będących ubocznym źródłem utrzymania gospodarującego^a**
(miasto i wieś razem)

Rejony i podrejon	Ogółem	Gospodarstwa o powierzchni ha	
		0,2—2	2—5
Polska	13,2	40,1	9,3
Podrejon poznańsko-bydgoski	18,9	62,2	23,1
„ gdański	20,8	67,4	31,3
Pas przejściowy zachodni	12,8	49,5	12,0
Podrejon łódzki	8,7	32,6	6,9
„ podlaski	7,0	29,8	6,0
„ białostocki	6,2	38,0	8,5
Pas przejściowy południowo-lubelski	4,4	17,6	3,5
Rejon południowo-wschodni	7,4	18,4	4,0
„ Podhale	10,6	21,5	4,7
„ przemysłowy	31,5	52,2	16,1
„ południowy	27,1	58,5	17,5
„ zachodni	21,9	65,8	23,5
„ północno-zachodni	17,5	72,6	34,3
„ północny	12,1	63,3	25,5

^a NSP. 1950. Bez m. Warszawy i Łodzi oraz bez działek do 0,2 ha.

Tabl. 4 **Gospodarstwa rolne będące ubocznym źródłem utrzymania gospodarującego w grupie obszarowo biedniackiej**

Rejony i podrejon	Liczba gospodarstw	
	w %	w tys.
Polska	31,7	404,6
Podrejon poznańsko-bydgoski	51,6	54,2
„ gdański	56,8	6,3
Pas przejściowy zachodni	43,8	38,6
Podrejon łódzki	20,4	24,1
„ podlaski	20,0	15,3
„ białostocki	19,1	12,9
Pas przejściowy południowo-lubelski	13,1	10,6
Rejon południowo-wschodni	15,0	44,7
„ Podhale	20,2	14,0
„ przemysłowy	45,4	82,4
„ południowy	45,0	21,4
„ zachodni	60,2	51,2
„ północno-zachodni	61,7	18,7
„ północny	52,6	10,2

Źródło: M. Ciemiński, Gospodarstwa biedniackie w grupie obszarowo biedniackiej, *Ekonomika Rolnicza* 4/1951, 135.

Tabl. 5 **Liczba i struktura gospodarstw uspołdzielczonych od 31.XII 1950 r. do 31.XII 1954 r. ^a**
w tysiącach

Województwa	Ogółem	Gospodarstwa o powierzchni ogólnej ha				
		do 2	2—5	5—10	10—15	15 i więcej
Polska	126,1	8,4	18,0	78,3	19,6	1,8
Warszawa	1,3	0,1	0,5	0,6	0,1	0,0
Bydgoszcz	11,6	0,3	1,8	6,7	2,4	0,4
Poznań	17,1	0,4	0,9	10,7	4,6	0,5
Łódź	2,6	0,4	1,0	1,0	0,2	0,0
Kielce	1,5	0,5	0,3	0,7	0,0	0,0
Lublin	3,5	0,7	0,8	1,7	0,3	0,0
Białystok	3,7	0,1	0,5	1,4	1,4	0,3
Olsztyn	5,9	0,1	0,3	3,0	2,3	0,2
Gdańsk	4,5	0,2	0,5	2,7	1,0	0,1
Koszalin	5,5	0,1	0,2	3,6	1,5	0,1
Szczecin	10,7	0,3	0,6	8,1	1,7	0,0
Zielona Góra	9,5	0,5	1,0	6,0	1,8	0,2
Wrocław	30,9	1,0	5,1	23,4	1,4	0,0
Opole	9,8	0,5	1,4	7,5	0,4	0,0
Stalinogród	1,4	0,6	0,4	0,3	0,1	0,0
Kraków	2,5	1,1	0,9	0,3	0,2	0,0
Rzeszów	4,1	1,5	1,8	0,6	0,2	0,0

^a Według województw.

Tabl. 6 **Liczba gospodarstw uspołdzielczonych od 31.XII 1950 r. do 31.XII 1954 r. ^a**
w tysiącach

Rejony i podrejon	Ogółem	Grupy obszarowe		
		biedniacka	średniacka	kułacka
Polska	126,1	18,5	102,3	5,3
Podrejon poznańsko-bydgoski	21,6	1,7	19,0	0,9
„ gdański	2,3	0,4	1,9	0,0
Pas przejściowy zachodni	10,7	1,1	8,2	1,4
Podrejon łódzki	2,3	0,9	1,3	0,1
„ podlaski	1,5	0,5	0,9	0,1
„ białostocki	3,7	0,7	2,6	0,4
Pas przejściowy południowo-lubelski	2,5	0,7	1,7	0,1
Rejon południowo-wschodni	6,0	3,2	2,4	0,4
„ Podhale	1,0	0,6	0,4	0,0
„ przemysłowy	2,1	1,2	0,7	0,2
„ południowy	7,6	0,9	6,6	0,1
„ zachodni	42,6	4,6	36,8	1,2
„ północno-zachodni	16,8	1,2	15,4	0,2
„ północny	5,4	0,8	4,4	0,2

^a Według rejonów.

Tabl. 7

**11 Szacunek liczby gospodarstw rolnych
według rejonów i grup obszarowych na 1.I.1955 r. ^a**

Rejony i podrejon	Ogółem	Gospodarstwa obszarowo			
		biedniackie będące źródłem utrzymania		średniackie	kułackie
		głównym	ubocznym		
w tysiącach					
Polska	2 938,5	855,1	404,6	1 502,0	176,8
Podrejon poznańsko-bydgoski	265,3	49,1	54,2	123,5	38,5
„ gdański	27,9	4,4	6,3	13,8	3,4
Pas przejściowy zachodni	290,6	48,4	38,6	171,9	31,7
Podrejon łódzki	274,8	93,3	24,1	147,8	9,6
„ podlaski	217,5	60,7	15,3	126,3	15,2
„ białostocki	204,7	54,0	12,9	116,4	21,4
Pas przejściowy południowo-lubelski	237,9	69,4	10,6	150,6	7,3
Rejon południowo-wschodni	597,7	250,0	44,7	287,3	15,7
„ Podhale	130,9	54,7	14,0	59,8	2,4
„ przemysłowy	259,4	97,7	82,4	69,1	10,2
„ południowy	71,3	25,3	21,4	21,0	3,6
„ zachodni	191,4	29,3	51,2	105,5	5,4
„ północno-zachodni	90,1	10,4	18,7	54,5	6,5
„ północny	79,0	8,4	10,2	54,5	5,9
w procentach					
Polska	100,0	29,1	13,8	51,1	6,0
Podrejon poznańsko-bydgoski	100,0	18,5	20,4	46,6	14,5
„ gdański	100,0	15,8	22,5	49,5	12,2
Pas przejściowy zachodni	100,0	16,6	13,3	59,2	10,9
Podrejon łódzki	100,0	33,9	8,8	53,8	3,5
„ podlaski	100,0	27,9	7,0	58,1	7,0
„ białostocki	100,0	26,4	6,3	56,9	10,4
Pas przejściowy południowo-lubelski	100,0	29,2	4,4	63,3	3,1
Rejon południowo-wschodni	100,0	41,8	7,5	48,1	2,6
„ Podhale	100,0	41,8	10,7	45,7	1,8
„ przemysłowy	100,0	37,7	31,8	26,6	3,9
„ południowy	100,0	35,5	30,0	29,5	5,0
„ zachodni	100,0	15,3	26,8	55,1	2,8
„ północno-zachodni	100,0	11,5	20,8	60,5	7,2
„ północny	100,0	10,6	12,9	69,0	7,5

Źródło: jak w tab. 10.

^a Po odjęciu liczby gospodarstw powiatów warszawskiego i łódzkiego, m. Warszawy i Łodzi, działek do 0,2 ha oraz gospodarstw uspołdzielczonych od 31.XII 1950 r. do 31.XII 1954 r.

Tabl. 8

Dane ogólne

Wyszczególnienie	Rejon południowo-wschodni				Rejon zachodni				Podrejon poznańsko-bydgoski			
	Biedniak		Średniak		Biedniak		Średniak		Biedniak		Średniak	
	A	B	słab-szy	moc-niej-szy	A	B	słab-szy	moc-niej-szy	A	B	słab-szy	moc-niej-szy
Liczba gospodarstw zbadanych	45	27	141	64	10	14	106	14	7	6	20	84
na jedno gospodarstwo												
Powierzchnia ogólna w ha	2,40	1,96	4,41	7,04	2,56	2,35	7,13	10,81	2,43	2,01	5,46	10,27
Użytki rolne „	2,26	1,83	4,01	6,32	2,44	2,23	6,74	10,17	2,29	1,89	5,21	9,60
Ziemia orna „	1,88	1,53	3,33	5,17	1,97	1,50	5,14	7,93	1,77	1,31	4,51	8,23
Konie szt.	0,49	0,41	1,21	1,81	0,30	0,21	1,26	1,79	0,14	0,17	1,00	2,06
Bydło „	2,64	2,00	3,31	4,14	1,70	1,79	3,52	4,28	1,43	1,00	2,85	4,77
w tym krowy „	1,89	1,52	2,10	2,55	1,40	1,14	2,23	2,72	1,29	0,67	2,10	3,01
Trzoda „	2,49	1,85	3,28	4,69	2,70	2,86	5,42	7,43	3,43	2,67	6,45	9,88
w tym prosięta „	0,78	0,48	0,81	1,31	—	0,79	1,58	2,29	1,29	1,17	3,10	3,10

Tabl. 9

Liczba osób oraz nakłady pracy

na 1 gospodarstwo

Wyszczególnienie	Rejon południowo-wschodni				Rejon zachodni				Podrejon poznańsko-bydgoski			
	Biedniak		Średniak		Biedniak		Średniak		Biedniak		Średniak	
	A	B	słab-szy	moc-niej-szy	A	B	słab-szy	moc-niej-szy	A	B	słab-szy	moc-niej-szy
Liczba osób w rodzinie	4,00	4,70	4,63	5,23	4,40	4,86	4,53	5,29	4,00	3,17	4,75	5,08
Liczba przepracowanych dni w gospodarstwie rolnym ogółem	504	336	590	682	408	294	513	520	348	193	435	683
przez członków rodziny	488	331	577	653	398	286	497	474	336	189	415	619
przez najem	16	5	13	29	10	8	16	46	12	4	20	64
Liczba dni pracy na osobę dorosłą	170	118	173	174	133	82	160	128	107	76	134	166

Tabl. 10

Wartość środków trwałych
na 1 gospodarstwo w tys. zł

Wyszczególnienie	Rejon południowo-wschodni				Rejon zachodni				Podrejon poznańsko-bydgoski			
	Biedniak		Średniak		Biedniak		Średniak		Biedniak		Średniak	
	A	B	słabszy	mocniejszy	A	B	słabszy	mocniejszy	A	B	słabszy	mocniejszy
Środki trwałe ogółem	30,5	28,3	45,4	58,9	37,7	33,4	52,2	49,7	28,8	31,5	48,5	68,2
Budynki ogółem	20,5	20,2	29,6	38,0	30,2	27,5	35,2	30,8	18,8	25,8	29,9	38,1
„ mieszkalne	12,6	14,2	15,9	19,4	20,5	15,8	15,6	12,9	11,4	20,6	16,8	15,0
„ gospodarskie	7,9	6,0	13,7	18,6	9,7	11,7	19,6	17,9	7,4	5,2	13,1	23,1
Urządzenia wodno-melioracyjne	0,0	0,0	0,0	0,1	—	—	—	—	—	—	1,0	2,7
Maszyny i narzędzia	2,3	1,9	4,8	6,7	2,0	1,4	5,0	4,4	3,8	1,2	7,2	9,8
Stado podstawowe	6,5	4,6	8,5	10,4	5,1	3,9	11,1	13,5	5,1	3,0	9,3	15,6
Plantacje trwałe	1,2	1,5	2,5	3,8	0,4	0,6	0,9	1,0	1,1	1,5	1,1	2,0

Tabl. 11

Wytwarzanie dochodu ogólnego
na 1 gospodarstwo w tys. zł

Wyszczególnienie	Rejon południowo-wschodni				Rejon zachodni				Podrejon poznańsko-bydgoski			
	Biedniak		Średniak		Biedniak		Średniak		Biedniak		Średniak	
	A	B	słabszy	mocniejszy	A	B	słabszy	mocniejszy	A	B	słabszy	mocniejszy
Dochód ogólny	16,6	20,5	20,0	23,7	18,0	22,5	26,2	32,6	17,6	17,0	22,3	33,1
Produkcja globalna	23,4	17,3	31,0	41,5	21,3	19,1	41,1	52,9	23,2	15,0	38,1	60,2
Nakłady	10,2	8,3	14,0	19,7	9,1	9,6	18,1	21,8	10,8	8,3	19,0	29,5
Produkcja czysta	13,2	9,0	17,0	21,8	12,2	9,5	23,0	31,1	12,4	6,7	19,1	30,7
Dochód spoza gospodarstwa	3,4	11,5	3,0	1,9	5,8	13,0	3,2	1,5	5,2	10,3	3,2	2,4
Z pracy zarobkowej	2,7	10,7	2,0	0,8	5,7	11,3	2,2	1,6	3,5	8,9	2,5	1,4
Z furmanowania	0,4	0,0	0,6	0,9	0,0	1,1	0,7	0,5	0,7	0,0	0,2	0,6
Inne	0,3	0,8	0,4	0,2	0,1	0,6	0,3	0,6	1,0	1,4	0,5	0,4

Interpolując dane zawarte w tabelicy 5 możemy określić liczbę gospodarstw, które przystąpiły do spółdzielni w poszczególnych rejonach oraz grupach obszarowych (tabl. 6).

Jeśli odejmiemy uzyskane liczby od danych spisu 1950 roku oraz założymy, że biedniacy, którzy przystąpili do spółdzielni, utrzymywali się głównie z rolnictwa, otrzymamy obraz struktury społecznej wsi na 1 stycznia 1955 roku, podany w tabelicy 7.

Obliczenia nasze — rzecz jasna — nie są kompletne, ponieważ nie mogły uwzględnić wszystkich przemian w strukturze gospodarstw, które dokonały się w ciągu pięciu lat. Nie uchwyciliśmy procesu rozpadania się niektórych grup gospodarstw, przyrostu liczby gospodarstw wskutek działów rodzinnych itp. oraz zwiększania się liczby gospodarstw obszarowo biedniackich, będących ubocznym źródłem utrzymania gospodarującego wskutek stale postępującego uprzemysłowienia kraju.

Wyżej przytoczone obliczenia są niezbędne dla zdawania sobie sprawy z rzeczywistej liczby gospodarstw obszarowo biedniackich utrzymujących

Tabl. 12.

Podział dochodu
na 1 gospodarstwo w tys. zł

Wyszczególnienie	Rejon południowo-wschodni				Rejon zachodni				Podrejon poznańsko-bydgoski			
	Biedniak		Średniak		Biedniak		Średniak		Biedniak		Średniak	
	A	B	słabszy	mocniejszy	A	B	słabszy	mocniejszy	A	B	słabszy	mocniejszy
Dochód ogólny	16,6	20,5	20,0	23,7	18,0	22,5	26,2	32,6	17,6	17,0	22,3	33,1
Spżycie <i>a</i>	14,6	16,5	17,6	19,7	16,9	19,7	21,4	25,0	14,2	16,0	19,2	22,7
Wyżywienie rodziny	10,0	10,3	11,8	13,4	11,3	11,3	13,3	15,7	10,5	10,4	13,0	15,4
Inne (ubiór, meble itp.)	4,6	6,2	5,8	6,3	5,6	8,4	8,1	9,3	3,7	5,6	6,2	7,3
Do budżetu państwa	0,8	0,5	1,6	3,1	0,4	0,5	2,5	4,2	0,6	0,6	2,8	7,1
Osobom prywatnym	0,4	0,3	0,5	0,7	0,3	0,2	0,6	0,5	0,6	0,6	0,6	1,0
Dochód pracowników najemnych	0,4	0,2	0,4	0,8	0,4	0,2	0,6	1,4	0,5	0,3	0,6	2,1
Akumulacja	0,4	3,0	-0,1	-0,6	0,0	1,9 ^d	1,1	1,5	1,7	-0,5	-0,9	0,2
w budynkach i melioracjach	0,2	0,3	-0,1	-0,9	-0,8	-0,7	-0,9	-1,0	0,9	-0,4	-1,0	-1,2
w stadzie podstawowym	0,1	0,6	0,1	0,3	0,0	-0,0	0,4	0,3	0,8	0,6	-0,1	0,4
w inwentarzu martwym	-0,1	0,2	-0,1	-0,2	-0,3	-0,1	-0,4	-0,5	0,0	-0,5	0,0	-0,2
w drzewostanie	0,1	-0,0	-0,1	-0,1	—	—	-0,0	-0,1	—	0,0	0,0	0,0
w środkach obrotowych <i>b</i>	0,1	1,9 ^c	0,1	0,3	1,1	2,7 ^d	2,0	2,8	0,0	-0,2	0,2	1,2

^a Spżycie tylko rodziny bez najmu.

^b Inwentarz obrotowy, wierzytelności i udziały, zapasy, gotówka w kasie, w długach.

^c W tym zapasy materiałów budowlanych 1,3 tys. zł.

^d W tym akumulacja w gotówce 2,4 tys. zł.

się głównie z rolnictwa, ponieważ grupa druga — jedynie w sensie obszarowym biedniacka — utrzymująca się głównie ze źródeł pozarolniczych, nie może być uważana za rzeczywistych biedniaków. Jak bowiem wynika z dalszych badań opartych na wynikach rachunkowości, obie omawiane grupy różnią się pod względem ekonomicznym zupełnie wyraźnie.

Opracowując materiały rachunkowości gospodarstw indywidualnych za 1952/1953 rok, podzieliliśmy grupę obszarowo biedniacką na A i B. Grupa A są to gospodarstwa, których dochód ogólny co najmniej w 50 procentach pochodzi z produkcji rolniczej, i grupa B — gospodarstwa, których dochód ogólny co najmniej w 50 procentach pochodzi spoza gospodarstwa rolnego, tj. grupa A są to utrzymujący się głównie z rolnictwa, a grupa B — utrzymujący się głównie ze źródeł pozarolniczych.

Zbadane gospodarstwa obszarowo biedniackie rozpatrujemy na tle gospodarstw średniackich, które również podzieliliśmy na dwie grupy, a mianowicie: a) średniak słabszy i b) średniak mocniejszy.

Wyniki badania ilustruje 20 załączonych tablic (tabl. 8—27), zawierających wartości średnie dla zbadanych gospodarstw w przeliczeniu na

Tabl. 13. Wartość i struktura produkcji rolniczej
na 1 gospodarstwo w tys. zł

Wyszczególnienie	Rejon południowo-wschodni				Rejon zachodni				Podrejon poznańsko-bydgoski			
	Biedniak		Średniak		Biedniak		Średniak		Biedniak		Średniak	
	A	B	słabszy	mocniejszy	A	B	słabszy	mocniejszy	A	B	słabszy	mocniejszy
Produkcja rolnicza	23,4	17,3	31,0	41,4	21,3	19,1	41,1	52,9	23,1	14,9	38,0	60,1
Produkcja roślinna	11,0	8,4	16,4	23,6	9,4	8,4	21,2	28,4	10,4	6,4	20,8	34,1
Zboża	4,3	3,3	6,7	9,8	3,6	3,4	9,5	11,4	4,1	1,7	8,8	15,3
Ziemniaki	2,3	2,2	3,5	5,1	3,4	2,4	4,7	6,7	3,6	1,8	5,6	8,6
Strączkowe jadalne	0,0	0,0	0,0	0,1	—	—	0,0	0,1	—	—	0,0	0,1
Przemysłowe	1,0	0,7	1,4	2,0	0,6	0,2	2,3	4,1	0,7	0,1	2,5	3,9
Pastewne	1,9	1,3	2,4	3,2	0,7	0,5	1,4	1,7	0,8	1,3	1,7	3,1
Siano łąkowe	0,6	0,3	0,9	1,3	0,5	1,0	2,0	2,1	0,5	0,6	1,3	1,3
Warzywa	0,3	0,4	0,9	1,1	0,4	0,4	0,7	1,0	0,2	0,4	0,5	1,0
Owoce	0,3	0,1	0,4	0,8	0,2	0,4	0,4	0,6	0,5	0,5	0,3	0,6
Inne	0,3	0,1	0,2	0,2	—	0,1	0,2	0,7	0,0	—	0,1	0,2
Produkcja zwierzęca	12,4	8,9	14,6	17,8	11,9	10,7	19,9	24,5	12,7	8,5	17,2	26,0
Konie	0,1	—	0,2	0,2	—	—	0,1	0,3	—	—	0,1	0,3
Bydło	0,8	0,7	1,2	1,4	0,6	0,7	1,4	1,7	0,4	0,3	1,0	1,8
Trzoda chlewna	3,4	2,1	4,6	6,2	4,0	3,2	7,3	9,2	4,7	3,3	6,3	10,8
Owce i wełna	0,1	0,2	0,2	0,4	0,3	0,2	0,5	0,5	0,4	0,3	0,5	0,8
Drób	0,4	0,4	0,5	0,7	0,4	0,4	0,6	0,7	0,6	0,7	0,9	1,0
Pszczoły i miód	0,5	0,1	0,4	0,1	0,4	0,1	0,6	0,3	0,3	0,1	0,1	0,1
Mleko i przetwory	5,4	3,9	5,6	6,3	4,7	4,8	7,4	9,5	4,8	2,6	6,1	9,0
Jaja	1,7	1,5	1,9	2,4	1,4	1,2	2,0	2,3	1,5	1,2	2,2	2,2
Inne	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0	—	0,0	0,0	0,0

jedno gospodarstwo. Tablice obejmują w postaci bilansów następujące zagadnienia: wartość środków trwałych, wytwarzanie dochodu i jego źródła, podział dochodu, wartość i strukturę produkcji rolniczej, nakłady materiałowo-pieniężne, wartość i strukturę spożycia, obroty głównych artykułów rolnych oraz przychody i rozchody pieniężne.

Należy podkreślić, że liczebność zbadanych gospodarstw obszarowo biedniackich, poza rejonem południowo-wschodnim, jest stosunkowo niewielka (patrz: tabl. 8), lecz mimo to można w uzyskanych wynikach zauważyć występowanie pewnych prawidłowości.

Należy również przypomnieć, że gospodarstwa prowadzące rachunkowość rolną stoją na znacznie wyższym poziomie, są bardziej intensywne. Osiągają one znacznie wyższe plony, wyższą mleczność krów, a przede wszystkim mają bardziej rozwiniętą hodowlę niż przeciętne gospodarstwa w kraju.

Tabl. 14

Nakłady materiałowo-pieniężne

na 1 gospodarstwo w tys. zł

Wyszczególnienie	Rejon południowo-wschodni				Rejon zachodni				Podrejon poznańsko-bydgoski			
	Biedniak		Średniak		Biedniak		Średniak		Biedniak		Średniak	
	A	B	słab-szy	moc-niej-szy	A	B	słab-szy	moc-niej-szy	A	B	słab-szy	moc-niej-szy
Ogółem nakłady	10,2	8,3	14,0	19,7	9,1	9,6	18,1	21,8	10,8	8,3	19,0	29,5
Na produkcję roślinną	1,2	1,1	2,0	3,0	1,0	0,9	2,8	3,7	1,2	1,1	2,7	4,4
w tym nawozy	0,1	0,2	0,3	0,4	0,2	0,1	0,4	0,5	0,3	0,1	0,6	0,8
Na produkcję zwierzęcą	6,8	4,5	9,4	12,9	5,9	6,6	12,3	14,9	6,7	5,4	12,4	20,1
Naprawy i konserwacje	0,3	0,3	0,6	0,8	0,2	0,3	0,5	0,5	0,4	0,5	0,8	1,0
Materiały pomocnicze	0,3	0,3	0,3	0,4	0,2	0,3	0,4	0,5	0,3	0,3	0,4	0,6
Ogólne koszty prowadzenia gospodarstwa	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,1	0,0	0,0	0,1	0,1
Przemiał	0,2	0,2	0,2	0,4	0,2	0,1	0,3	0,3	0,2	0,1	0,3	0,5
Wypożyczanie środków produkcji	0,6	1,2	0,3	0,1	0,4	0,4	0,2	0,1	0,7	0,2	0,3	0,2
Wypożyczanie koni	0,5	1,1	0,2	0,0	0,4	0,4	0,1	0,1	0,6	0,1	0,1	0,0
Wypożyczanie maszyn	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0	0,1	0,0	0,1	0,1	0,2	0,2
Amortyzacja środków trwałych	0,8	0,7	1,2	2,1	1,2	0,9	1,6	1,7	1,3	0,7	2,0	2,6
Nasiona i sadzoniaki dekupione	1,1	0,9	1,7	2,5	0,8	0,7	2,4	3,2	0,9	0,9	2,1	3,6
własne	0,2	0,1	0,3	0,4	0,1	0,2	0,4	0,8	0,1	0,4	0,6	0,7
obce	0,9	0,8	1,4	2,1	0,7	0,5	2,0	2,4	0,8	0,5	1,5	2,9
Pasze dekupione	6,6	4,4	9,2	12,6	5,7	6,2	11,9	14,5	6,5	5,2	12,0	19,6
własne	0,8	0,6	1,0	1,1	0,8	1,6	1,3	1,5	1,1	1,1	1,4	2,0
obce	5,8	3,8	8,2	11,5	4,9	4,6	10,6	13,0	5,4	4,1	10,6	17,6

Uczyniliśmy to zastrzeżenie dla tych, którzy chcieliby korzystać z naszych obliczeń do jakichkolwiek innych celów. Dla naszych jednak porównań i zestawień nie ma ten fakt większego znaczenia, gdyż dotyczy całej badanej zbiorowości.

Przytaczając w tablicach wyniki dla gospodarstw obszarowo średniackich jako tło porównawcze, nie będziemy się nimi specjalnie interesowali, choć prawidłowości, które występują w tych gospodarstwach, i zróżnicowanie ich w poszczególnych rejonach są również zagadnieniem bardzo istotnym, które można odczytać w przytoczonych tablicach.

Blizszego określenia wymaga charakter pracy, w której głównie utrzymują się rodziny gospodarstw „B”. Na podstawie notatek zawartych w książkach rachunkowych udało się podzielić gospodarstwa „B” na urzędnicze i robotnicze. W poszczególnych rejonach otrzymaliśmy następującą liczebność:

	Rejon południowo-wschodni	Rejon zachodni	Podrejon poznańsko-bydgoski
Ogółem gospodarstw	27	14	6
Urzędnicze	21	13	4
Robotnicze	6	1	2

We wszystkich rejonach, a zwłaszcza w rejonie zachodnim, występuje przewaga gospodarstw urzędniczych. Wpływa to z trudności uzyskania

Tabl. 15

Wartość i struktura spożycia
na 1 gospodarstwo w tys. zł

Wyszczególnienie	Rejon południowo-wschodni				Rejon zachodni				Podrejon poznańsko-bydgoski			
	Biedniak		Średniak		Biedniak		Średniak		Biedniak		Średniak	
	A	B	słab- szy	moc- niej- szy	A	B	słab- szy	moc- niej- szy	A	B	słab- szy	moc- niej- szy
Ogółem spożycie	14,7	16,6	17,8	20,0	17,1	19,7	21,7	25,7	14,3	16,1	19,4	23,2
Artykuły spożywcze ^a	9,7	9,9	11,5	13,2	11,0	10,9	13,2	15,9	10,2	10,0	13,2	15,9
z własnego gospodarstwa	8,9	7,9	10,6	12,3	9,9	8,1	12,1	14,8	9,2	6,7	12,0	14,0
z kupna	0,8	2,0	0,9	0,9	1,1	2,8	1,1	1,1	1,0	3,3	1,2	1,4
Ubiór	2,9	3,4	3,5	3,7	3,3	4,8	5,0	5,8	2,2	3,1	3,8	4,3
Urządzenia domowe	0,3	0,7	0,4	0,4	0,5	0,9	0,5	0,5	0,3	0,4	0,5	0,5
Higiena i zdrowie	0,3	0,4	0,4	0,5	0,5	0,4	0,3	0,6	0,2	0,2	0,3	0,5
Kultura i oświata	0,2	0,2	0,4	0,5	0,1	0,4	0,3	0,6	0,1	0,1	0,2	0,4
R ó ż n e ^b	1,3	2,0	1,6	1,7	1,7	2,3	2,4	2,3	1,3	2,3	1,3	1,6

^a Wraz z najmem.

^b Opał i światło, alkohol, tytoń i papierosy, inne.

w terenie chętnych do prowadzenia żmudnych, szczegółowych, codziennych zapisków w książce rachunkowej. Znacznie chętniej podejmuje się tej pracy chłop-urzędnik niż chłop-robotnik. Wśród urzędników główną pozycję zajmują pracownicy gminnych i powiatowych rad narodowych i pracownicy służby rolnej. Są to ludzie, którzy stosunkowo niedawno, już w okresie państwa ludowego, wyszli z gospodarstwa rolnego do pracy w aparacie państwowym.

Jak dalece może się różnić charakter gospodarstwa chłopca-urzędnika od gospodarstwa chłopca-robotnika? Wydaje się, że są to gospodarstwa o charakterze podobnym, ponieważ stosunek gospodarującego urzędnika czy robotnika do posiadanego kawałka ziemi jest podobny. Siłą rzeczy główny zasób energii skoncentrowany jest w obu wypadkach na pracy zarobkowej, gospodarstwo zaś schodzi do roli drugorzędnej, staje się pomocniczym źródłem dochodu, wskutek czego wydajność jego spada.

Stąd też gospodarstwa chłopów-urzędników i chłopów-robotników nazwaliśmy wspólnym, może niezbyt trafnym mianem „chłopów-pracowników“.

Zbadane gospodarstwa „A“ i „B“ mają dość zbliżoną wielkość powierzchni ogólnej i użytków rolnych, jednakże już w ilości posiadanych krów i trzody chlewnej są różnice na korzyść gospodarstw „A“ (tabl. 8).

Tabl. 16 **Spożycie roczne głównych artykułów**
na głowę ludności

Wyszczególnienie	Rejon południowo-wschodni				Rejon zachodni				Podrejon poznańsko-bydgoski			
	Biedniak		Średniak		Biedniak		Średniak		Biedniak		Średniak	
	A	B	słabszy	mocniejszy	A	B	słabszy	mocniejszy	A	B	słabszy	mocniejszy
Mąka pszenna kg	85	73	89	87	48	44	68	65	21	12	37	48
Mąka żytnia „	79	58	88	97	51	32	73	87	75	21	100	113
Kasze różne „	5,8	4,1	8,2	9,1	4,7	3,8	3,6	4,0	1,7	1,8	2,2	4,3
Strączkowe „	1,4	0,8	0,8	0,9	—	—	0,9	0,3	—	—	0,5	1,0
Ziemniaki „	193	188	227	235	192	203	219	215	212	221	281	266
Warzywa „	109	82	109	128	86	73	92	81	46	39	69	75
Owoce i jagody „	13	6	15	31	15	19	22	20	82	14	18	26
Cukier „	18	16	20	20	14	12	22	24	16	15	21	25
Miód „	1,4	0,6	0,5	0,4	0,5	0,5	0,8	1,0	0,6	0,6	0,3	0,3
Mleko pełne l	267	259	290	296	240	204	275	323	191	174	196	212
Masło kg	12,6	8,2	10,5	8,4	5,4	3,4	5,6	7,1	9,5	10,3	6,9	8,7
Ser biały i twaróg „	7,6	6,7	5,9	5,1	3,1	4,2	6,0	6,5	0,7	3,0	2,6	2,4
Śmietana l	4,4	2,6	4,6	4,9	10,6	5,0	10,7	17,2	7,0	5,8	2,6	6,3
Jaja szt.	217	219	212	187	156	161	212	197	150	170	228	207
Mięso różne kg	19	19	28	23	30	28	31	28	29	53	32	36
Świnina, smalec „	7	6	8	8	12	10	12	11	11	17	10	12
olej, margaryna „	0,1	0,3	0,3	0,4	0,3	0,3	0,5	0,4	0,2	2,1	0,6	0,9
Spirytus l	0,3	0,6	0,3	0,2	0,5	0,7	0,7	0,7	0,1	0,6	0,5	0,4
Chleb dokupiony kg	7,6	33,1	7,2	4,0	14	43	18	27	13,7	50,1	10,3	12,8
Bułki „	0,6	1,4	0,6	0,4	0,7	0,9	0,6	0,4	0,3	1,5	0,7	0,9
Papierosy szt.	287	307	259	191	395	527	572	566	248	495	398	324

Szczególnie wyraźnie ujawnia się stosunek do posiadanej ziemi w liczbie przepracowanych dni w gospodarstwie rolnym, gdzie przy zbliżonym obszarze w gospodarstwach „B” pracuje się o $\frac{1}{3}$ dni mniej niż w gospodarstwach „A” (tabl. 9).

Dalsze potwierdzenie naszej tezy znajdujemy w wartości środków trwałych (tabl. 10). Wartość maszyn i narzędzi, jak również stada podstawowego jest znacznie mniejsza w gospodarstwach „B” niż „A”. Również niższą wartość mają budynki gospodarskie, natomiast wyższą wartość mają budynki mieszkalne, co prawda zjawisko to nie znajduje potwierdzenia w rejonie zachodnim, jednakże rejon ten różni się od innych ze względu na specjalne warunki Ziemi Odzyskanych. Ogólnie biorąc, wartość budynków w tym rejonie w gospodarstwach „B” jest niższa. Jedynie wartość plantacji trwałych (będzie to głównie wartość drzew owocowych) jest wyższa w gospodarstwach „B”. Świadczy to również o przekształcaniu się gospodarstwa na działkę pracowniczą.

Dochód ogólny (tabl. 11) kształtuje się w gospodarstwach „B” na poziomie wyższym niż w gospodarstwach „A” bądź zbliżonym (podrejon poznańsko-bydgoski), natomiast wartość globalnej produkcji rolniczej, a zwłaszcza czystej, jest znacznie niższa we wszystkich badanych rejo-

Tabl. 17

Obroty czterech zbóż razem
na 1 gospodarstwo w kg

Wyszczególnienie	Rejon południowo-wschodni				Rejon zachodni				Podrejon poznańsko-bydgoski			
	Biedniak		Średniak		Biedniak		Średniak		Biedniak		Średniak	
	A	B	słabszy	mocniejszy	A	B	słabszy	mocniejszy	A	B	słabszy	mocniejszy
Zapasy na 1.VII 1952 r.	104	121	216	245	117	36	166	200	46	49	152	238
Zbiór	1 954	1 468	3 225	4 955	1 633	1 601	5 453	6 908	2 354	830	5 053	9 281
Kupno	40	49	72	116	113	134	129	277	43	361	212	208
Inne przychody	25	69	51	96	200	51	47	197	96	73	123	278
Wysiew	265	212	443	662	194	161	640	823	191	179	481	894
Spasanie <i>a</i>	649	358	1 205	1 845	676	731	1 916	2 362	675	754	1 958	3 549
Spójzycie	748	671	978	1 284	644	493	972	1 138	596	88	993	1 276
Za przemiał	14	5	38	62	53	36	85	110	51	34	133	219
Sprzedaz	203	216	603	1 181	312	294	1 850	2 786	768	98	1 558	3 307
na obowiązkowe dostawy	140	73	387	789	121	159	1 365	2 139	277	73	892	2 226
na kontraktację do spółdzielni prywatnie	—	—	7	19	—	17	241	347	79	—	575	687
inne rozchody <i>b</i>	2	27	11	20	—	—	29	156	27	—	5	183
Zapasy na 30.VI 1953 r.	61	116	198	353	191	118	215	144	385	25	86	211
	106	151	118	181	102	46	159	166	229	154	306	477
	138	94	179	197	82	61	173	197	29	6	111	283

^a W ziarnie i ospie.^b Pożyczki, wymiany, dary, kupno siły roboczej.

nach. Produkcja czysta gospodarstw „B” w rejonie południowo-wschodnim jest niższa o 30%, w rejonie zachodnim o 20%, a w podrejonie poznańsko-bydgoskim o prawie 50%.

Potwierdzenie tego zjawiska znajdujemy również w strukturze produkcji rolniczej (tabl. 15) oraz w wysokości produkcji głównych artykułów rolniczych w wyrażeniu naturalnym (tabl. 17—25). Mniejsza intensywność szczególnie gospodarstw „B” ujawnia się zwłaszcza w produkcji zwierzęcej. Jednolitość obrazu zakłóca rejon zachodni, w którym produkcja gospodarstw „A” i „B” różni się w stopniu nieznacznym, jednakże trzeba zwrócić uwagę, że produkcja zbóż, bydła i mleka w gospodarstwach „A” tego rejonu jest na najniższym poziomie w porównaniu do takich samych gospodarstw pozostałych rejonów. Świadczy to o tym, że nawet typowe gospodarstwa biedniackie rejonu zachodniego są, porównawczo biorąc, najmniej intensywne. Mają one również wyższe zarobki uboczne niż typowi biedniacy innych rejonów. Najbardziej żywotne, intensywne wydają się gospodarstwa biedniackie „A” w rejonie południowym, gdyż mają najwyższą produkcję czystą (tabl. 11) i najmniejsze zarobki uboczne.

Tabl 18

Obroty pszenicą
na 1 gospodarstwo w kg

Wyszczególnienie	Rejon południowo-wschodni				Rejon zachodni				Podrejon poznańsko-bydgoski			
	Biedniak		Średniak		Biedniak		Średniak		Biedniak		Średniak	
	A	B	słabszy	mocniejszy	A	B	słabszy	mocniejszy	A	B	słabszy	mocniejszy
Zapasy na 1.VII 1952 r.	28	42	74	69	22	19	49	31	—	21	26	37
Zbiór	696	586	1 013	1 445	462	455	1 422	1 964	189	33	748	1 377
Kupno	16	9	13	15	63	3	39	43	14	82	57	31
Inne przychody	6	20	17	29	—	16	6	14	—	1	35	22
Wysiew	96	75	136	171	56	38	159	196	16	16	72	125
Spasanie ^a	87	62	111	144	62	40	125	141	8	105	107	114
Spożycie	372	370	480	594	292	256	469	479	114	—	263	374
Za przemiał	6	2	13	22	17	14	27	21	4	2	17	43
Sprzedaż	102	64	258	482	42	95	624	1 063	57	8	320	653
na obowiązkowe dostawy	73	25	170	315	14	34	490	873	—	—	307	512
na kontraktację do spółdzielni prywatnie	—	—	—	—	—	—	23	—	—	—	—	18
	0	7	3	12	—	—	15	119	—	—	5	66
	29	32	85	155	28	61	96	71	57	8	8	57
Inne rozchody ^b	37	45	50	70	34	21	50	128	4	3	49	95
Zapasy na 30.VI 1953 r.	46	39	69	75	44	29	62	24	—	3	38	63

^a W ziarnie i ospie.

^b Pożyczki, wymiany, dary, kupno siły roboczej.

Produkcja chłopów-pracowników nastawiona jest głównie na zaspokojenie potrzeb konsumpcyjnych rodziny.

Produkcja towarowa gospodarstw „B” w rejonie południowo-wschodnim i podrejonie poznańsko-bydgoskim jest o połowę mniejsza niż gospodarstw „A” (tabl. 25). Natomiast inaczej przedstawia się to zjawisko w rejonie zachodnim, gdzie obie kategorie gospodarstw mają prawie jednakowy poziom produkcji towarowej. Jednakże raz jeszcze możemy stwierdzić, że biedniak „A” w tym rejonie jest — na tle innych rejonów — wyjątkowo słaby ekonomicznie, uzyskuje bowiem najniższą produkcję towarową oraz więcej niż połowę jego przychodów pieniężnych stanowią zarobki spoza gospodarstwa. Na tym też polega stosunkowo mała różnica poziomu gospodarstw „A” i „B” rejonu zachodniego.

Nasuwa to przypuszczenie, że biedniak „A” w rejonie zachodnim jest najmniej typowym biedniakiem, gdyż jest jak gdyby na rozdrożu i zdradza tendencje w kierunku przejścia do kategorii chłopów-pracowników.

Zjawisko omawiane będzie prawdopodobnie miało miejsce na obszarze prawie całych Ziemi Odzyskanych. Potwierdzeniem tego jest stosunkowo mały odsetek gospodarstw biedniackich będących głównym źródłem utrzymania na Ziemiach Odzyskanych, w województwach bowiem

Tabl. 19

Obroty żytem
na 1 gospodarstwo w kg

Wyszczególnienie	Rejon południowo-wschodni				Rejon zachodni				Podrejon poznańsko-bydgoski			
	Biedniak		Średniak		Biedniak		Średniak		Biedniak		Średniak	
	A	B	słabszy	mocniejszy	A	B	słabszy	mocniejszy	A	B	słabszy	mocniejszy
Zapas na 1.VII 1952 r.	45	67	103	110	55	13	85	114	24	—	39	116
Zbiór	751	433	1 180	1 804	762	789	2 308	3 039	1 248	517	2 411	4 604
Kupno	12	30	21	46	30	67	53	103	—	62	86	89
Inne przychody	13	38	18	38	163	12	16	65	42	68	44	183
Wysiew	105	85	176	272	99	84	294	319	103	47	263	505
Spasanie <i>a</i>	165	75	314	499	223	341	687	998	113	280	724	1 466
Spożycie	368	298	465	657	334	234	491	656	482	88	727	880
Za przemiał	8	3	19	31	26	20	49	80	36	25	96	141
Sprzedaż	79	60	233	393	230	161	800	1 133	411	90	476	1 602
na obowiązkowe dostawy	58	33	159	298	107	104	704	1 043	141	73	406	1 458
na kontraktację do spółdzielni prywatnie	—	—	—	2	—	—	10	—	—	—	—	15
	2	6	6	3	—	—	5	37	6	—	—	56
	19	21	68	90	123	57	81	53	264	17	70	73
Inne rozchody <i>b</i>	30	22	46	80	65	17	76	30	151	117	243	285
Zapas na 30.VI 1953 r.	66	25	69	66	33	24	65	105	18	—	51	113

a W ziarnie i ospie.

b Pożyczki, wymiany, dary, kupno siły roboczej.

olsztyńskim, szczecińskim i koszalińskim odsetek tych gospodarstw jest jeszcze mniejszy niż w zielonogórskim i wrocławskim.

Należy również zwrócić uwagę na jeszcze jeden szczegół w tablicy 26, a mianowicie: gospodarstwa „B” mają wyjątkowo małe przychody gotówkowe z kontraktacji zwierzęcej i w przeciwieństwie do gospodarstw „A” nie wiążą się produkcyjnie z państwem.

Uzyskany dochód ogólny przeznaczony jest w głównej mierze na spżycie, przy tym koszt wyżywienia rodziny w gospodarstwach „A” i „B” prawie się nie różni, znaczna natomiast różnica na korzyść gospodarstw „B” występuje w wydatkach na inne potrzeby bytowe, jak ubranie, meble itp. (tabl. 11 i 14).

Gospodarstwa „B” mają wyższą stopę życiową oraz akumulują bądź w gotówce, bądź w zapasach nawet kosztem zmniejszania wartości majątku gospodarstwa lub zmniejszania jego intensywności.

Porównując spżycie artykułów żywnościowych (tabl. 16) widzimy w gospodarstwach „B” mniejsze spżycie mąki, zwłaszcza żytniej, natomiast duże dokupno chleba. Spżycie w tych gospodarstwach ma w pew-

Tabl. 20

Obroty jęczmieniem
na 1 gospodarstwo w kg

Wyszczególnienie	Rejon południowo-wschodni				Rejon zachodni				Podrejon pcznańsko-bydgoski			
	Biedniak		Średniak		Biedniak		Średniak		Biedniak		Średniak	
	A	B	słab-szy	moc-niej-szy	A	B	słab-szy	moc-niej-szy	A	B	słab-szy	moc-niej-szy
Zapas na 1.VII 1952 r.	9	1	15	18	30	4	14	17	22	11	57	27
Zbiór	111	68	290	459	127	99	524	781	846	147	1 203	1 639
Kupno	3	2	10	24	—	7	13	14	29	175	44	27
Inne przychody	3	4	6	11	—	7	16	115	48	—	44	49
Wysiew	15	9	38	67	14	12	45	102	56	36	90	119
Spasanie ^a	92	22	185	265	84	86	254	383	497	265	550	696
Spżycie	8	3	33	33	18	3	12	3	—	—	3	22
Za przemiał	—	—	5	8	10	0	4	1	7	7	17	27
Sprzedaż	3	15	44	111	30	10	216	421	300	—	665	790
na obowiązkowe dostawy	3	9	23	58	—	10	50	111	136	—	112	133
na kontraktację do spółdzielni prywatnie	—	—	7	6	—	—	153	304	79	—	545	571
	—	5	0	3	—	—	—	—	21	—	—	49
	—	1	14	44	30	—	13	6	64	—	8	37
Inne rozchody ^b	3	23	7	11	1	3	19	0	74	25	11	48
Zapas na 30.VI 1953 r.	5	3	9	17	—	3	17	17	11	—	12	40

^a W ziarnie i ospie.

^b Pożyczki, wymiany, dary, kupno siły roboczej.

nej mierze charakter spożycia ludności miejskiej. Znajduje to potwierdzenie również w rozchodach pieniężnych (tabl. 27), gdzie — jak widzimy — wydatki na dokupno artykułów żywnościowych są prawie trzykrotnie wyższe w gospodarstwach „B” niż w gospodarstwach „A”, a również wyższe od wydatków na ten cel w gospodarstwach średniackich.

Wydatki na nakłady w gospodarstwach „B” przewyższają podobne wydatki w gospodarstwach „A”. Znaczy to, że przy mniejszej produkcji gospodarstw „B” mniejsza jest możliwość dokonania we własnym zakresie nakładów oraz przy większych obrotach gotówkowych łatwiej dokonać nakładów w drodze dokupna.

Przytoczone tu porównania i zestawienia dość wymownie świadczą o odmienności ekonomiki gospodarstw chłopów-pracowników oraz wskazują na mało intensywne wykorzystanie przez nich ziemi i możliwości produkcyjnych w zakresie rolnictwa.

Na zakończenie wrócimy raz jeszcze do tablicy 9, w której zestawiliśmy ludność gospodarstw „A” i „B” według grup wieku.

Tabl. 2

Obroty owsem
na 1 gospodarstwo w kg

Wyszczególnienie	Rejon południowo-wschodni				Rejon zachodni				Podrejon poznańsko-bydgoski			
	Biedniak		Średniak		Biedniak		Średniak		Biedniak		Średniak	
	A	B	słabszy	mocniejszy	A	B	słabszy	mocniejszy	A	B	słabszy	mocniejszy
Zapasy na 1.VII 1952 r.	22	11	24	48	10	—	18	38	—	17	30	58
Zbiór	396	381	742	1 247	282	258	1 199	1 124	71	133	691	1 661
Kupno	9	8	28	31	20	57	24	117	—	42	25	61
Inne przychody	3	7	10	18	37	16	9	3	6	4	—	24
Wysiew	49	43	93	152	25	27	142	206	16	80	56	145
Spasanie <i>a</i>	305	199	595	937	307	264	850	840	57	104	577	1 273
Spożycie	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Za przemiał	—	—	1	1	—	2	5	8	4	—	3	8
Sprzedaż	19	77	68	195	10	28	210	169	—	—	97	262
na obowiązkowe dostawy	6	6	35	118	—	11	121	112	—	—	67	123
na kontraktację do spółdzielni prywatnie	—	—	—	11	—	17	55	43	—	—	30	83
	—	9	2	2	—	—	9	—	—	—	—	12
	13	62	31	64	10	—	25	14	—	—	—	44
Inne rozchody <i>b</i>	36	61	15	20	2	5	14	8	0	9	3	49
Zapasy na 30.VI 1953 r.	21	27	32	39	5	5	29	51	—	3	10	67

^a W ziarnie i ospie.

^b Pożyczki, wymiany, dary, kupno siły roboczej.

Jeżeli podzielimy tę ludność na trzy grupy, to otrzymamy obraz następujący:

Grupy wieku	Rejon południowo-wschodni		Rejon zachodni		Podrejon poznańsko-bydgoski	
	A	B	A	B	A	B
do 20 lat	37,8	44,9	38,6	47,1	28,8	26,5
20—40 „	28,0	36,2	27,2	29,4	24,7	26,2
40 i więcej „	34,2	18,9	38,2	13,5	46,5	47,3

W rejonie południowo-wschodnim i w rejonie zachodnim gospodarstwa „B“ są, jeśli można tak określić, „młodsze“ — w znaczeniu składu ludności — niż gospodarstwa „A“. Przeważa w nich młodzież i dzieci, mają one również większy odsetek ludności w wieku najbardziej przedsiębiorczym, tzn. od 20 do 40 lat. Gospodarstwa „A“ tych samych rejonów są to gospodarstwa „stare“ o dużym odsetku ludności ponad 40 lat.

Tabl. 22

Obroty ziemniakami
na 1 gospodarstwo w kg

Wyszczególnienie	Rejon południowo-wschodni				Rejon zachodni				Podrejon poznańsko-bydgoski			
	Biedniak		Średniak		Biedniak		Średniak		Biedniak		Średniak	
	A	B	słabszy	mocniejszy	A	B	słabszy	mocniejszy	A	B	słabszy	mocniejszy
Zapasy na 1. VII 1952 r.	217	173	276	369	265	143	374	826	672	167	524	602
Zbiór	4 607	4 362	7 140	10 425	6 650	5 335	10 578	15 085	7 636	4 042	12 071	19 042
Kupno	76	22	61	77	20	376	234	422	143	177	150	252
Inne przychody	—	41	20	12	133	260	24	—	—	—	73	59
Sadzenie	718	675	1 020	1 582	805	664	1 610	2 100	916	667	1 565	2 542
Spasanie	2 996	2 540	4 458	6 375	4 015	3 371	5 532	7 409	5 096	2 137	6 716	10 985
Spożycie	730	815	984	1 173	945	1 093	1 207	1 207	946	808	1 450	1 458
Sprzedaż	224	277	714	1 268	739	536	2 138	4 339	1 082	210	2 367	4 126
na obowiąz- kowe dostawy	145	58	377	677	290	324	1 370	1 444	554	135	936	1 538
na kontraktację do spółdzielni	18	19	78	163	—	191	316	1 520	—	—	970	1 759
prywatnie	1	59	44	97	—	—	42	222	171	—	85	282
Inne rozchody ^a	60	141	215	331	449	21	410	1 153	357	75	376	547
Zapasy na 30. VI 1953 r.	85	71	103	205	180	257	517	734	189	467	375	371
	147	190	218	280	385	207	320	544	222	97	345	473

^a Pożyczki, wymiany, dary, kupno siły roboczej.

Tabl. 23 **Obroty trzodą chlewną — waga żywa**
na 1 gospodarstwo w kg

Wyszczególnienie	Rejon południowo-wschodni				Rejon zachodni				Podrejon poznańsko-bydgoski			
	Biedniak		Średniak		Biedniak		Średniak		Biedniak		Średniak	
	A	B	słab-szy	moc-niej-szy	A	B	słab-szy	moc-niej-szy	A	B	słab-szy	moc-niej-szy
Stan na 1.VII 1952 r.	130	56	196	266	171	136	328	359	186	84	293	487
Wyprodukowano	307	199	416	558	359	313	672	863	423	276	620	1 029
Kupno i inne	38	33	36	36	34	34	27	35	31	41	35	36
Sprzedaż:	242	110	317	406	157	119	415	492	277	78	389	692
na obowiązkowe dostawy	39	22	80	135	11	27	157	172	11	30	153	172
na kontraktację do spółdzielni prywatnie	126	59	144	133	104	31	109	168	205	13	99	356
Zabito	24	3	18	41	22	34	45	51	41	12	30	64
Padło	53	26	75	97	20	27	104	101	20	23	107	101
Inne rozchody ^a	88	73	113	147	205	178	211	222	181	203	191	244
Stan na 30.VI 1953 r.	9	7	17	28	15	27	33	23	7	—	40	58
	—	1	1	4	2	—	14	—	—	—	5	15
	136	97	200	275	185	159	354	520	175	120	323	543

Tabl. 24 **Obroty bydłem wraz z cielętami — waga żywa**
na 1 gospodarstwo w kg

Wyszczególnienie	Rejon południowo-wschodni				Rejon zachodni				Podrejon poznańsko-bydgoski			
	Biedniak		Średniak		Biedniak		Średniak		Biedniak		Średniak	
	A	B	słab-szy	moc-niej-szy	A	B	słab-szy	moc-niej-szy	A	B	słab-szy	moc-niej-szy
Stan na 1.VII 1952 r.	837	627	1 035	1 207	744	555	1 168	1 477	547	332	1 057	1 734
Wyprodukowano	156	122	117	174	117	112	245	277	76	55	174	320
Kupno i inne	94	119	69	53	46	60	76	89	—	74	128	89
Sprzedaż:	195	138	207	214	201	153	222	319	30	—	308	397
na obowiązkowe dostawy	12	29	30	16	56	29	28	45	—	—	92	47
na kontraktację do spółdzielni prywatnie	1	5	6	7	—	—	7	14	15	—	24	6
Zabito	86	87	108	69	99	10	115	121	15	—	30	191
Padło	96	17	63	122	46	114	72	139	—	—	162	153
Inne rozchody ^a	8	24	15	14	14	17	19	42	21	13	32	33
Stan na 30.VI 1953 r.	9	18	9	20	38	—	8	7	—	108	11	28
	17	—	17	4	—	—	15	32	3	—	20	26
	858	688	973	1 182	654	557	1 225	1 443	569	340	988	1 659

^a Pożyczki, wymiany, dary, kupno siły roboczej.

Tabl. 25

Obroty mlekiem pełnym
na 1 gospodarstwo w litrach

Wyszczególnienie	Rejon południowo-wschodni				Rejon zachodni				Podrejon poznańsko-bydgoski			
	Biedniak		Średniak		Biedniak		Średniak		Biedniak		Średniak	
	A	B	słab-szy	moc-niej-szy	A	B	słab-szy	moc-niej-szy	A	B	słab-szy	moc-niej-szy
Z gospodarstwa	3 415	2 461	3 599	4 211	2 857	2 823	4 902	6 205	3 066	1 777	4 080	6 387
Kupno	2	12	3	—	0	26	2	—	40	73	11	3
Spżycie	908	1 012	1 133	1 332	1 062	977	1 236	1 629	768	574	909	1 048
Sprzedaż:	589	287	548	821	300	965	1 768	2 174	630	376	1 797	3 151
obowiązkowe	289	97	254	551	210	293	912	1 088	174	206	679	1 464
dostawy do mleczarni prywatnie	226	79	247	153	9	90	383	298	226	149	940	1 569
Przerób	74	111	47	117	81	582	473	788	230	21	178	118
Spasanie	1 619	990	1 601	1 591	1 299	643	1 381	1 836	1 568	822	1 108	1 763
Inne	288	159	308	416	196	256	508	561	131	65	247	417
	13	25	12	51	—	8	11	5	9	13	30	11

Tabl. 26

Przychody pieniężne
na 1 gospodarstwo w tys. zł

Wyszczególnienie	Rejon południowo-wschodni				Rejon zachodni				Podrejon poznańsko-bydgoski			
	Biedniak		Średniak		Biedniak		Średniak		Biedniak		Średniak	
	A	B	słab-szy	moc-niej-szy	A	B	słab-szy	moc-niej-szy	A	B	słab-szy	moc-niej-szy
Przychody pieniężne ogółem	11,2	16,3	13,6	17,2	11,8	18,6	18,2	22,1	12,0	13,9	17,4	25,9
Przychody z produkcji towarowej	7,1	3,9	9,5	13,4	5,5	5,7	13,6	18,5	6,7	2,9	12,2	20,7
Produkcja roślinna ze sprzedaży:	1,1	1,0	2,6	4,5	1,2	0,9	3,6	6,9	1,5	0,9	3,2	6,3
na dow. dost.	0,1	0,1	0,4	0,7	0,1	0,2	1,3	1,9	0,3	0,1	0,8	1,9
na kontraktację do spółdzielni prywatnie	0,4	0,2	0,4	0,9	0,1	0,1	0,7	2,0	0,1	0,2	1,2	2,3
Produkcja zwierzęca	0,1	0,1	0,4	0,4	0,0	0,0	0,3	0,4	0,0	0,4	0,2	0,8
Ze sprzedaży na obow. dost. do spółdzielni prywatnie	0,5	0,6	1,4	2,5	1,0	0,6	1,3	2,6	1,1	0,2	1,0	1,3
Ze sprzedaży na obow. dost. do spółdzielni prywatnie	6,0	2,9	6,9	8,8	4,3	4,8	10,0	11,6	5,2	2,0	9,0	14,4
na obow. dost. do spółdzielni prywatnie	0,6	0,3	0,8	1,4	0,4	0,6	1,9	2,3	0,2	0,7	1,6	2,5
na kontraktację do spółdzielni prywatnie	1,3	0,7	1,4	1,4	0,8	0,2	1,2	1,9	1,7	0,2	1,2	3,5
Przychody spoza gospodarstwa w tym: z pracy zarobkowej	2,0	0,9	2,1	2,2	0,8	0,5	2,1	1,5	1,3	0,4	3,1	4,2
z pracy zarobkowej	2,1	1,0	2,6	3,8	2,3	3,5	4,8	5,9	2,0	0,7	3,1	4,2
Przychody spoza gospodarstwa w tym: z pracy zarobkowej	3,2	10,7	3,0	2,0	6,0	12,3	3,4	2,3	4,9	9,2	3,2	2,4
z pracy zarobkowej	2,7	10,6	2,0	0,8	5,5	11,0	2,2	1,7	3,9	8,7	2,5	1,4
Z furmanowania	0,4	0,1	0,6	0,9	0,0	1,1	0,7	0,4	0,7	—	0,2	0,5
Inne przychody	0,9	1,7	1,1	1,8	0,3	0,6	1,2	1,3	0,4	1,8	2,0	2,8

Inny obraz przedstawia podrejon poznańsko-bydgoski, gdzie zarówno gospodarstwa „A”, jak i „B” są „stare” o bardzo dużym odsetku ludności ponad 40 lat. Nasuwa się przypuszczenie, że w rejonie tym nastąpił duży odpływ ze wsi ludności w wieku 20—40 lat, jak również młodzieży powyżej 14 lat na stałe do miast. Zbyt mała zbiorowość badana pozwala jedynie na wysnuwanie pewnych przypuszczeń, które zresztą znajdują potwierdzenie w ustnych relacjach z tego terenu.

Tabl. 27

Rozchody pieniężne
na 1 gospodarstwo w tys. zł

Wyszczególnienie	Rejon południowo-wschodni				Rejon zachodni				Podrejon poznańsko-bydgoski			
	Biedniak		Średniak		Biedniak		Średniak		Biedniak		Średniak	
	A	B	słabszy	mocniejszy	A	B	słabszy	mocniejszy	A	B	słabszy	mocniejszy
Rozchody pieniężne ogółem	10,8	16,0	13,6	17,0	10,9	16,1	16,7	20,1	11,1	14,2	17,3	25,0
Spożycie artykuły spożywcze	5,2	7,9	6,4	6,9	6,6	10,9	8,8	10,0	4,3	8,5	6,9	8,0
inne	0,8	2,0	0,9	0,9	1,2	2,7	1,1	1,2	1,0	3,2	1,2	1,4
Nakłady na produkcję	4,4	5,9	5,5	6,0	5,4	8,2	7,7	8,8	3,3	5,3	5,7	6,6
Wpłaty do budżetu państwa	2,7	3,1 ^a	2,9	3,8	2,2	2,9	3,2	3,8	2,8	3,1	3,8	6,0
Wpłaty prywatne	0,8	0,5	1,6	3,1	0,4	0,5	2,5	4,1	0,6	0,6	2,6	7,0
Kredyt	0,2	0,2	0,2	0,2	0,6	0,1	0,2	0,4	0,2	0,2	0,2	0,3
Spłata kredytu państwowego	0,3	0,8	0,5	0,7	0,2	0,7	0,5	0,5	0,3	0,8	1,1	0,9
Spłata kredytu prywatnego	0,2	0,4	0,3	0,2	0,1	0,4	0,3	0,3	0,1	0,2	0,7	0,5
Wydatki na środki trwałe	0,1	0,4	0,2	0,5	0,1	0,3	0,2	0,2	0,2	0,6	0,4	0,4
w tym: maszyny i narzędzia	1,1	2,9 ^b	1,4	1,5	0,2	0,4	1,0	0,7	2,3	0,2	2,0	2,0
Stado podstaw.	0,2	0,4	0,4	0,5	0,1	0,2	0,3	0,4	0,5	—	0,9	1,0
Wydatki na środki obrotowe	0,4	0,5	0,3	0,4	0,1	0,2	0,6	0,3	0,0	0,0	0,9	0,7
w tym stado obrotowe	0,5	0,5	0,5	0,6	0,5	0,5	0,5	0,6	0,5	0,7	0,6	0,7
Inne	0,5	0,5	0,5	0,6	0,4	0,5	0,4	0,4	0,5	0,6	0,6	0,4
	0,0	0,1	0,1	0,2	0,2	0,1	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1

^a W tym 1,2 tys. zł wypożyczenie koni.

^b W tym 1,9 tys. zł na budynki mieszkalne.